

„POLIZEISTUNDE“

Uskim ulicama Buska, kao vetar kroz tužne, crne grobnice svake večeri je odjekivao zvuk trube označavajući policiski čas. U ovom nemom poljskom gradiću jedva je još bilo ikoga ko bi se na ovaj preteći glas sklanjao u svoj stan. Kuće su mu izumrle, ulice i danju čitale prazne, a kad bi poneka patrola prošla pločnikom, odjek njenih koraka protutnjio bi celim gradom i stišao bi se tamo negde ispod žutih zidova nekadašnje spahiske štale.

Busk je životario u telu Poljske kao neki ogroman muzej. Kao ostaci nekog starovremenskog, zaboravljenog geta. Za vreme poljske ere u katoličku crkvu su išli samo spahiske sluge i činovnici, koji su jedva predstavljali petinu stanovništva. Građanstvo su sačinjavali pobožni Jevreji, koji su se kruto držali zastarelih propisa Biblije. Stanovali su u kućama na sprat tajanstvenog oblika: u tesnim sobicama u koje se ulazilo iz mračnih hodnika. Nisu se mešali sa Poljacima i proučavali su Talmud sa velikom pohlepom za znanjem.

Dva naroda ovog gradića živeli su u dobrim odnosima. Jevreji nisu ometali svetu misu, a Poljaci nisu ismevali naivnu pobožnost, kad bi nastupio strogi subotnji praznik. Zlonamerna praznoverja, glupe predrasude nisu razdvajale decu ova dva naroda, već su se ona zajedno igrala. Da nije naišla varvarska 1941 godina, možda bi u ovom mirnom kutu ostala večita tajna da je ponekad i rođenje greh.

U ovoj brutalnoj godini historije protutnjali su ulicama Buska tenkovi krvavih gusenica „Sonderkompanije“. Dželatni u crnim odelima isterali su stanovnike u onu vlažnu kasarnu na putu ka Lavovu, na čijim će zastrašujućim brežuljcima i kroz sto godina još da raste kržljava trava.

Posle prvog ubilačkog tatarskog pohoda zanemele su ulice Buska. Živčano slomljeni katolički župnik propisao je svojim vernicima dugi post na Veliki petak, pa je i crkveno zvcno utonulo u tužno ćutanje. Grad je postao slobodnim plenom svim trupama koje su prolazile i već posle nekoliko meseci ličio je na opljačkano groblje. Stranci su opljačkali stanove, izvalili vrata i prozore, na-

ložili su ograde sa stepeništa, a perje iz pocepane krevetnine nedeljama je lebdelo nad ulicama, poput umornih nežnih pahuljica, koje je zahvatio neobuzdani ciklon.

Grad je izgledao kao mrtvac, čija su usta ostala otvorena i koji upućuje neme kletve svojim ubicama.

Smrtno zaplašene Poljake nije zanimao večernji jek trube: „Policiski čas“. Oni su već u ranijim popodnevnim časovima zatvarali svoje kućice, zaključavali vrata; drhtavim rukama bi se prekrstili kad bi se u večernjim časovima začuo zvuk automobilske sirene. Bili su živi mrtvaci i ni iskre revolucionarne vatre nisu im mogle raspaliti duše. Stanovnici kasarne, tamo na putu ka Lavovu pogotovu nisu mogli da čuju glas trube. Oni su bili istinski mrtvaci. Njihov mir nije mogao da poremeti signal prolaznog režima... Tim više je on bio zanimljiv za nas, momke sa pokretnih gubilišta koji smo bili na prisilnom radu. Dobro smo poznavali strogo naređenje, koje je feldžandarmerija uvek sprovodila i nismo se hteli lakomisleno izložiti lakomislenim metcima.

Ovog puta ja se nisam mogao pokoriti trubi, koja je označavala početak zabrane kretanja. Stigao sam iz Dubna u naše konačište Busk, pošto me domobranska bolnica kao prinudnog radnika, sumnjivog na malariju, nije bila voljna primiti. Moj naoružani pratilac, sa kojim sam inače živeo u prilično dobrim odnosima, našao je u Dubnu jednog poznanika, te je ostao tamo. Ja sam zajedno sa još dvojicom uhvatio jedan kamion, koji je išao prema zapadu i u podnevnim časovima pošao sam za Busk.

Pre polaska naišao sam na zemljake u tvrđavi despota Bočkai, na koju je historija urezala svoj pečat. U podrumu, iza zardalih rešetaka nekadašnjih kazamata, sreo sam se sa dva mlada prinudna radnika: sa novinarom Fenjvešem i sa rabinom Dajčom. Ležali su na plesnivoj slami, bleđi kao vosak, posuti črevima, kao gubavci. Teško da je umetnik mogao naći prigodniju scenu od ove ćelije za slikanje kuće plača. Gorko su se žalili. Nisu verovali da će se ikad vratiti svojim kućama. Samo sam se ja pravio junak. Samo sam se ja trudio da izigravam samouverenog mladića. Tvrdooglavo, glasom promuklim od temperature, koji je teško mogao biti ubedljiv, ja sam nasuprot njihovoj malodušnosti jednako ponavljao:

— Ići ćemo kući... Da. Ići ćemo kući... Rat je već na izmaku i samo oni neće stići kući koji popuste u svojoj odlučnosti.

Novinar je bio jači. Učtivo se nasmešio na moj usiljeni pokušaj da ih utešim, dok je mali rabin ostao potišten. Svoj umoran pogled upro je u jednu tačku i skoro plačući govorio:

— Ne, hawer. Mi, Jevreji, nećemo se vratiti. Nas je Gospod osudio. Mi treba da budemo istrebljeni i ja ću još danas da odem. Neću više nikad da vidim svoj rodni kraj. Ti možeš da se nadaš, ti ćeš možda stići kući, ali mi nikada. Nemoj se buniti protiv božje volje kad saznaš za moju smrt i zagrlj Suboticu umesto mene. Ja ću umreti... A sa mnom zajedno svi Jevreji... —

Grozno sam putovao te hladne poljske zime od Dubna do Buska. Zavukao sam se u slamu u kamionu i otvorenim očima promatrao kako popodneвно sivo nebo prelazi u večernji ultramarin. Projurili smo pored čadavih ruševina Radziwilova, zatim nas je zaslepljivala ravnodušnost beskrajnih belih, nežnih prostranstava.

Bio sam bolestan, teško bolestan, i nisam se mogao osloboditi proročanstva bolesnog sveštenika. Mada mi je bilo hladno i patio sam zbog puta, ipak sam strepio od Buska, gde se već bilo obistinilo rabinovo mračno predviđanje. Iscrpljenost i preživljena uzrujanja savladali su me: osvojio me san, a s tim sam izgubio i vlast nad svojom svešću. Probudio sam se kad su kola stala.

— Probudi se, čoveče, inače ćeš se smrznuti. Stigli smo u Busk, ali ne mogu te odvesti do konačišta, jer ne smem da skrenem s puta. Žurim se za Lavov. Hajde, hajde. Vreme prolazi...!

Bilo je oko devet sati uveče, a nad gradom lebdela je neumitna pretnja policijskog časa.

Šofer je imao pravo. Bio sam slepi putnik i nisam mogao da tražim da za moju ljubav skrene dva kilometra sa svog puta. Sišao sam i kamion je odjurio dalje.

Svaki korak bio je praćen crnom senkom, koju je bacao mesec. Žuta traka sa crnom tačkom na rukavu bila je u očima nemačkih žandarma nadražujuća crvena krpa. Nije preporučljivo polaziti ovako za logor. Treba da se sklonim u jednu od napuštenih kuća, ako ne želim da se smrznem. Mogu da biram kuda ću. Sve su kuće napuštene, svaka je kuća jedan hladan hotel bez gazde.

— Izvol'te, dragi goste, udite kroz kapiju. Nekad su se ove sobe zagrevale...

Iz daljine su odjekivali koraci. Možda je to žandarmerija...

— U senku, pre nego što zapucaju!

Kod raskršća su prošla petorica u svetlozelenim uniformama i s automatima preko ruke. Na namrgodenim šlemovima prelama se sjaj mesečine: Žandarmi...

— Unutra u hotel. Možda će biti u njemu još jedna soba na kojoj su ostali čitavi prozori. —

Tajanstveni ulaz, poput nekog tunela, ostao je bez kapije. Mesec oskudno osvetljava krivudave, istrošene drvene stepenice, koje vode na sprat. Šuplje, trule stepenice, stare možda preko sto godina. Hodnik, kao u grobnici, sa gluvih zidova otpao je malter. Mračni hodnik sa mnogo otvora za vrata; vrata, naravno, već ne postoje. Kroz otvore prozora probija se blag sjaj mesečine i osvetljava smeće nagomilano na golom podu: slama, perje, otpaci od hartije, kutije od konzervi, ostaci od maltera sa zida. Usled strašne zime uznemiravajuća tišina postaje nepodnošljiva. Nigde nema čistog kutka bez promaje. Ovde je nemoguće ostati, pipajmo dalje... dalje...

Hodnik se nastavlja u obliku slova „L”. Mesečina već ne prati istraživača, samo žuti plamen upaljača daje na nekoliko koraka mogućnost orijentacije. Ruka je tapkajući napipala na zidu metalnu mezuzu... Sobica u uglu. Mesečina se samo u traci od nekoliko santimetara probija kroz prozor, pred koji je neko, kome je smetala promaja, dovukao jedan stari orman za knjige. Vrata ormara su otvorena, a dno, gde su nekada stajale knjige, pretvoreno je u provizorni ležaj od otpadaka hartije. Neko se ovde već ranije bio sklonio. — Možda bih i ja mogao ovde izvući jednu noć...?

... Oklevam. Možda je ovaj kutak zaražen. Front je pun raznih bolesti... Vaši, tifus, kolera, dizenterija... Bolje bi bilo na nogama sačekati jutro... Ne! — Ja se u ovaj mrtvački sanduk ne uvlačim!

Instinkti su jači od svesti. Izmorenost je veliki gospodar. Nemoguće je ubediti razumnim argumentima. Mesto se samo od sebe nudi, pa ako zatvorim vrata za sobom i zimu ću lakše podneti...

— Da idem? Da ne idem? Da idem? Da ne idem? — ... Idem! Ako je drugi izdržao i ja ću izdržati. U pitanju su svega četiri-pet sati.

Sati prolaze u bunovnoj nesanicu. Bezumni film, koji je stvorila fantazija bdenja prolazi pred očima. Nemoguće je zaspati. Imam temperaturu, pluća mi se cepaju od kašlja, kičmu mi pritiskuju nepoznati predmeti. Bunovni film se nastavlja, još jedanput preživljujem sve događaje dana:

... Stojim na glavnom trgu Dubna punom automobila. S leve strane citadela Bočkaijeva. U čošku tvrđave prljava vojnička bolnica sa ciničnim lekarima, našminkanim bolničarkama i umirućim bolesnicima... Srednjovekovni zatvor u podrumu. Iza njegovih rešetaka bolesni radnici iz desetakovane jevrejske čete, pomireni sa smrću. Među njima jedan mlad sveštenik, koji proriče smrt. S kakvom lakoćom se miri sa nestajanjem... On neće umreti. Sudbina rata je već odlučena i mi ćemo se svi vratiti. Nas očekuju fabrike, njega njegovi verni. Ova četvorogodišnja škola otvorila je oči ljudima, posle nje sliče se ujedno ljudske strasti. Posle ove oluje ne mogu ostati društvene suprotnosti...

Strah me je podigao na noge. Ako se ne krećem, smrznuću se. Uzrujanim koracima premeravam sobu pa se odmorim. Opet napipam orman... Da legnem u njega?... Prethodno ću srediti otpatke hartije na svom ležaju. Mesec je već obavio svoju dnevnu misiju i sobica je mračna kao gar. Tapkam po dnu ormara i nešto mi dođe pod ruku. Izvučem je ispod smeća: Debela knjižurina. Kresnem upaljačem i pogledam. Stranice ispisane šarenim hebrejskim slovima, bogate ilustracije. Beletrističko delo. Ovo ću poneti sobom, mada ne poznajem hebrejska slova. Zasad ću je staviti pod glavu.

Svetlost upaljača se ugasila. Smestio sam se i pružam ruku da bih zatvorio vrata ormana. Ruka mi udari u neki hladan predmet. Nebesa! — Šta je to? — Smrznuti prsti osećaju cipelu, ali je ne mogu pokrenuti. Neki teg je na njoj...

Obuze me neki strašan osećaj i bezglavo iskočih iz ormana. Koža mi se naježila. Drhtavom rukom zalupih vrata od ormana da bih upaljačem osvetlio prostor iza njih.

Snop žute treptave svetlosti osvetljava kao vosak belo lice. Pod njim iznošeni dugačak kaftan. Mrtvac od nekoliko nedelja, koga je neko iz straha, ili samilosti, prislonio u ćošak. Topliji podnevni časovi savili su mu leđa, ruke mu vise, i onako savijen i ukodčen izgleda kao domaćin, koji dočekuje goste.

Upaljač je pao na zemlju, a ja sam natraške izlazio napolje. Osećao sam kako nada mnogom juri vreme i da sam za ovih desetak minuta dok sam stigao na ulicu ostario za nekoliko godina.

Nisam mario za policiski čas. Trčao sam po smrznutom snegu i dok sam stigao do svojih drugova, probio me znoj.

Moj pratilac se sutradan vratio iz Dubna. Došao je k meni da mi saopšti da je moj drug, mladi rabin, umro.

... Čutao sam. Suze su mi tekle. — Nisam mu rekao da ja to već znam. Nisam mu rekao da sam se pre nekoliko sati sreo s njim, i da sam s njim proveo minulu strašnu noć.